

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

KÁDÁR IMRE MEGVÁLTÁSTANAI

■ Köztudott, hogy a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom kezdeténél, sőt szervezeti kereteinek kialakításában is fontos szerepet játszottak az 1918-as és 1919-es ún. forradalmi eseményekben részt vett emigránsok, a Károlyi- és a Berinkey-kormány idején politikai szerepet vállaló októbristák, illetve a Tanácsköztársaság exponensei is; 1989-et megelőzően a hivatalos történetírás jószerevével kontinuuus ideológiai csoportként sorolta őket a „haladó hagyomány”-ba. Közülük Kádár Imre a transzilvanizmus egyik, a közgondolkodás által leginkább elfogadott változatát képviselő sajtóorgánumoknál is fontos szerepet töltött be, illetve a(z) irodalmi) transzilvanizmust az utókor szemében szimbolizáló csoportosulásoknak is (a kortársak által persze nem egységesen megítélt) tagja, befolyásos háttérembere volt. 1924-ben, a szervezett könyvkiadás útnak indításánál az Erdélyi Szépművés Céh hat alapítójának egyike, a Céh első sorozatainak szerzője, az Erdélyi Helikon összesen kilenc kiadványa közül hat kötődik az ő nevéhez, ráadásul ezek mind reprezentatív és irodalompolitikai szempontból is fontos szerepet betöltő darabok. Kádár, úgy tűnik, bírta Kós Károly barátságát, Tamási Áron rokonszenvét, és nyilvánvalóan Kemény János és Bánffy Miklós bizalmát is. A marosvécsi találkozókön igen aktív volt, sokszor hozzászólt, beválasztották különböző bizottságokba; 1933-ban a Helikon legtekintélyesebb, illetve -befolyásosabb tagjai fontos posztra állították: a kolozsvári színház főrendezői és igazgatói pozíciójába. Már egy évvel korábban ő lett a PEN Club romániai magyar alosztályának főtíkára.

A főhatalom-változást, illetve a román katonai megszállást megelőző erdélyi kapcsolatairól nem találtam adatot. 1925-ös verseskötetéből kiderül, hogy I. világháborús frontszolgálat¹ idején nemcsak Volhíniában, hanem Erdélyben, Ojtoznál, a Kárpátok védelmében is harcolt,² ahhoz, hogy hol és mennyire súlyosan sebesült meg, nincs forrásom. 1919-ben már ismét Erdélyben volt (tehát például *Az Erdélyi Helikon íróinak anthológiája 1924–1934* című kötetben a fényképe alatti életrajzi adatok között, továbbá az egyik nekrológiájában³ szereplő adat, amely szerint csak 1920-ban érkezett oda, eszerint [is] téves).

Korábbi politikai szerepéről az adataikat valószínűleg egymásból merítő szócikkek annyit vélnek tudni, hogy az úgynevezett „őszirózsás forradalom” szellemi előkészítésében szerepet játszó Galilei Kör tagja, így az októbrista kormányok híve, viszont a Tanácsköztársaság idején is hivatalt vállalt. A Galilei Kör szinte szimbólum; a nagy ideológiai-politikai szakadástól máig az 1918. őszi fordulat ellenzői ehhez a társasághoz a nemzetárlást, a háborúban álló ország egységének aláaknázását társítják; eszerint részben innen indult volna el az a folyamat, amely a polgári kormányok regnálásán át a proletárdiktatúráig vezetett. A másik oldal szerint a demokrácia, szabadság, egyenlőség stb. eszméinek ősforrása, minden, ami jó, nemes, itt kezdődött el „a Tiszák Magyarországa”-n (amelynek egyébként, bár erről szokás megfeledkezni, az utolsó háborús években már Tisza ellenzéke állt az élén, s Wekerle Sándor volt a miniszterelnöke). Úgy látom azonban, a Galilei Kör⁴ nevének a Kádár Imre-szócikkekbe foglalása legalábbis hamis képzetkapcsolásokhoz vezethet. A kör történetének viszonylag új monografikus földolgozásában a névmutató

szerint csak kétszer, s akkor is csak az első világháború kirobbanása előtti korszak kapcsán szerepel.⁵ Az adott helyeken a szerző Kádárnak az egyik fontos diáknagygyűlésen „a diákság gazdasági és nemi nyomoráról” elhangzott beszédére utal, illetve egy 1914 tavaszán alakult diákbizottságba való beválasztását említi. Az 1916. október 15-i közgyűlésen a középiskolás diákoknak tartandó előadás-sorozathoz ő vállalja az elérendő diákok címének összegyűjtését.⁶ Ugyanebből az évből ismerjük a háromszéki fronton írt verseit, tehát valószínűleg nem sokkal a közgyűlés után kellett bevonulnia; ebbe belenyugszom, bár írásai azt is sugallhatják, hogy már korábban részese volt az oroszok elleni harcnak. A két „forradalomban” betöltött szerepe feltáratlan, külön erre irányuló, ám nem bizonyos, hogy eredménnyel záruló kutatást igényelne (fontosabb feladata, beosztása aligha lehetett, annak, gondolom, már ki kellett volna derülnie). A háborúban úgy állt helyt, hogy közben erendően pacifista lehetett; első erdélyi éveiben publikált, némelyek szerint polgárpukkasztó írásaiból a *Napkelet*ben közölt háborúellenes látomása⁷ a nem éppen szent életű tábori lelkészről szóló passzusával verte ki a biztosítékot. Első regénye, a *Nászrepülés* középső harmada részben az orosz fronton játszódik, a második, *A fekete bárány* hőseiben, ahogy azt már Tamási Áron is leírta róla, akkor következik be a lelki megtisztulás, amikor visszatér egykori helyállása színhelyére, az „1404-es magaslat”-ra. Arra vonatkozó dokumentumot sem találtam eddig, hogy 1918–1919-ben a galileistáknak a pacifista szárnyához tartozott-e, vagy pedig a másikkal, amelyek a szélsőbaloldali fordulatot várta, annak előkészítésében vállalt szerepet, s végül beolvadt a kommunisták pártjába. Hangadó tehát nemigen lehetett.

Kádár szerepe a Kolozsvár román megszállásának napján nagy tőkekoncentrációval indult, már korábban előkészített *Keleti Újság*, illetve a lap kiadásában megjelenő *Napkelet* irodalmi folyóirat szerkesztőjeként kezdett fontossá válni (az utóbbi szerkesztésében Paál Árpád, Ligeti Ernő, Kádár és Szentimrei Jenő vett részt). Bár az utókor, ahogyan említettem, évtizedekig hajlamos volt összemosni az októbrista és a kommunista emigrációt, sőt ma is bőven találhatunk erre példákat, az 1920-as években pedig volt, aki kísérletet tett annak elhitételére, hogy Kádár a proletárdiktatúra népbiztosa volt (Kohn néven),⁸ Jászi Oszkár erdélyi látogatásai kapcsán egyértelművé válik, hogy Kádár az ő feltétlen híve, márpedig a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere már 1919 áprilisában, a Tanácsköztársaság kezdetén emigrációba ment Bécsbe.⁹ Maga az a tőkecsoport, amely a lapot megszervezte és a folyóirat megjelenésére is lehetőséget teremtett (Farkas Mózes, Weiss Sándor), az októbrizmus Jászi-féle szárnyához, a polgári radikális párthoz kapcsolódott 1918 őszén. Jászi 1919–1923-as naplójában Kádár mint a politikus biztos kolozsvári embere tűnik föl, leveleiben Emil Isacnak „régí jó munkatársam”-ként kommandálja, gróf Károlyi Mihálynak pedig azt írja róla és Dienes Lászlóról: „Régí, kipróbált híveink.”¹⁰

A kisebbségi korszak első éveiben tehát Kádár ahhoz a csoporthoz tartozott, amely az erdélyi magyar kisebbségi politikát a transzilvanizmus egyik irányzatához kívánta kapcsolni, de az októbrista hagyomány bizonyos mértékű átmenésével. Ezt Jászi 1918–1919-es *Magyar kálvária, magyar feltámadás* című emlékiratáról írt cikke közvetlenül igazolja:¹¹ osztotta a Károlyi-kormány nemzetiségi miniszterének azt a történelmi analógiákkal egyébként nem igazolható humanista dogmáját, hogy a nemzetiségi önkormányzatok évtizedekkel korábbi bevezetése egészen biztosan megmenthette volna Magyarországot a háború végén bekövetkezett összeomlástól és a feldarabolástól. Mindenesetre ebből Kádárnál program lett: több írásában szerepel, hogy a magyar kisebbség annyit akar elérni Nagy-Romániában, amennyit e politikai vonulat hívei, így Ady és Jászi is a háború előtti Magyarországon a nemzetiségeknek követeltek.

Utóbb láthatóvá váltak a folyóirat szerkesztői közötti szemléleti különbségek.¹² Kádár, ahogy a *Napkelet*-ben közölt egyik tanulmányából láthatjuk, saját fogalmai szerint a centrumban állt, egyenlő távolságra a „reakció”-tól és a bolsevizmustól. Az ő „harmadik út”-ja (saját meggyőződése szerint) az álláspontjukat nem osztókat bolsevistának nevező reakciósook és a velük egyet nem értőket reakciónak nevező bolsevikok között vezet; ezen azok járnak, akik „az emberiség boldogulását [...] a gyökeres reformoktól és a lélek felszabadításától”, nem pedig a társadalom-átalakítás „meggátlásától” vagy „a társadalom felrobbantásától” várják. E két tábor az emberek jóléte érdekében „a vagyon és a hatalom kizárólagos megszerzéséért” folytatott harcában a történelmi szükségyszerűségekre hivatkozva képes vért ontani, háborút kirobbantani; a két irányzat egymásnak köszönheti létét, álláspontjuk pedig „valahol összeér”, s „együtt köveznek meg mindenkit, aki becsületes, mélyreható újtításokkal, a nép lelkének szociálissá érlelésével, a kulturális és gazdasági jólét emelésével akarja előrevinni az emberiség ügyét. »Kispolgári ideológus« – förmednek rá a bolsevisták. »Destruktív anarchista« – röffenek fel ellene a reakciónak. És közösen kiáltanak rendőr után.”¹³ Hogy ezt őszintén gondolja, minden bizonnyal megerősíti valószínűleg legismertebb novellája is, amely az *Erdélyi Helikon* 1930-as évfolyamában, majd a folyóirat szerzőit bemutató reprezentatív antológiában is megjelent.¹⁴ Főszereplője a drámaírói babérokra vágyó szovjet népbiztos és a tekintélyes irodalomkritikus, akit az előbbi letartóztat, majd „jóindulatúan” azt tanácsolja neki, hogy írja meg őszinte véleményét az ő drámájának bemutatójáról. A budapesti szóbeli irodalmi hagyomány tanúsága szerint ez annak az egykor ismert, aztán elfeledett esetnek a belletrizált változata, amikor is a korábban szociáldemokratára, majd a kommunistákkal való pártegyesülés végrehajtói közé előlépő, élbolsevikká váló és a proletárdiktatúra idején többek között hadügyi népbiztosi funkciót betöltő Pogány József a Nemzeti Színházzal bemutatattatta saját, *Napoleon* című színdarabját. A novellabeli kritikus végül szóról szóra lemásolja egy évekkor korábbi méltató cikkét, csak a szerző nevét cseréli ki mindenütt Afremov Iván népbiztoséra, a darab címét pedig annak művéére, cserében nemcsak szabadon engedik, de még útlevelet is kap, s elhagyhatja a Szovjetuniót. A sztori nem rossz. Az eredeti történet azért sokkal jobb: Fenyő Miksa Pogány színdarabjáról megsemmisítő kritikát írt a *Nyugatba*,¹⁵ nem sokkal később – biztos, ami biztos, ám lehet, hogy nemcsak ezen írásműve miatt – átszökött a fronton, az ellenség által megszállt területre; a *Nyugatot* a proletárdiktatúra egy hónappal a kritika közlése után betiltotta.

1924-ben Kádár Imre az Erdélyi Szépművéses Céh egyik alapítója Paál Árpád, Zágony István, Kós Károly, Ligeti Ernő és Nyirő József mellett. Mindkét szál, a kezdeti *Keleti Újság – Napkelet*, valamint a Céh, továbbá a Kós Károllyal való barátság a transzilvanizmus híveként, részben ideológusaként mutatja őt, előbb politikai-ideológiai értelemben is, majd úgy látszik, egyre inkább csak az irodalmon keresztül. Az *Erdélyi Helikon* Kós Károlyt köszöntő számába őt kérték föl a politikus Kós portréjának megrajzolására. Ebben az írásban találunk fogódzót Kádár „erdélyiségéhez”: „Erdélyi életutam egyik legdöntőbb stációja volt a sztánai Varjúvár, ahol a gazda szent bizalommal szedett elő kéziratban terjesztett Reményik-verseket öreg bibliájából, s könnyezve olvasta fel az alig ismert, jövevény látogatónak az üzenetet: *Eredj, ha tudsz!* Itt maradtam, és olyan szerencsém volt, hogy közvetlen közelből figyelhettem Kós Károly szerteágazó s mégis annyira egységes életművét. Sőt együtt csinálhattam vele újságot, kiadóvállalatot, és urambocsá, politikát is. Nyilván ezért osztódott reám a feladat, hogy írjam meg Kós Károlyt, a politikust.”¹⁶

Első, állítólag szimbolista jegyeket tükröző verseskötete a lexikonszócikkek szerint tizennyolc éves korában, 1912-ben jelent meg szülővárosában, Komáromban. Nem tudom ellenőrizni: az *Arany őszentsége* a Magyar Országos Közös Katalógusban nem szerepel; nem ismerek embert, aki olvasta volna. 1922-től 1925-ig aztán Kádárnak négy füzete-könyve látott napvilágot, két dráma, egy versválogatás és egy regény, ami legalábbis ígéretes, műfaji sokszínűségre utaló pályakezdet még akkor is, ha abban, hogy a legfontosabbikat, a *Bujdosó ének* című versgyűjteményt rögtön az Erdélyi Szépművéses Céh I. sorozatának 2. darabjaként adták ki, döntő szerepe lehetett annak – legalábbis Ligeti Ernő így emlékezett rá –, hogy Kós Károly nem tudta időben leadni tervezett regényét (a sorozat következő darabjaként megjelent *Varju-nemzetség*), s Kádár „ugrott be” a verseskötettel.¹⁷ Két, részben expresszionistának, részben lélektaninak tartott színdarabjának a romániai magyar dráma kezdeteinél megvolt a maguk szerepe, de nemigen lett folytatásuk, legalábbis nem dokumentálható.¹⁸ Kötő József szerint a modern irodalmi áramlatokat az első években elsősorban az emigránsok képviselték Erdélyben, közülük az adott helyen Barta Lajost, Gaál Gábort, Ormos Edét, Dienes Lászlót és Kádár Imrét említi.¹⁹ Úgy jellemzi a drámaíró Kádárt, mint aki „szakít a cselekményépítés és jellemfestés hagyományos dramaturgiájával, s az egyedi sors és élethelyzet ábrázolásával szemben előtérbe kerül az általános emberi szituációk és a lelki élet mozgásait irányító mélyebb törvényszerűségek megelevenítésének szándéka”.²⁰ Színpadi művei közül azóta is rendszerint e két, önálló füzetként is megjelent munkájára szoktak hivatkozni a hét évvel később közreadott, *Éhségstrájk* című, átgondolt, jól fölépített, a Spartacus-felkelés leverése után játszódó munkásmozgalmi apológiája mellett.²¹ A magam nyilván gyarló olvasatában azonban *Az idegen katona* nem sokkal több ötletes és színvonalas kabarétréfánál, s az állítólag régi mondamotívumot (mely szerint a hóhérnak nem születhet élő gyereke) aktualizáló *A százegyedik* is inkább ad támpontokat Kádár szellemi útjához, mintsem maradandó esztétikai élményt. Ez utóbbi úgy is olvasható, mint a fent említett demokratikus középútnak a história fölöttivé emelt szimbólum által történő erkölcsi igazolása: a nyílt erőszakra épülő más-más típusú társadalomszervezést képviselő feketeinges és vörösinges vitáját (az utóbbi szerint a rombolást rendszerszerűen kell végezni, a másik szerint csak úgy, ahogy jön) szemlélő ítéletvégrehajtó végül a fehéringes által hirdetett megbocsátást és szeretetet választja, így az egyfelvonásos végén hitvese persze egészséges gyermeknek ad életet. Furcsa, hogy az erdélyi Helikon írói első, 1927-es antológiájában megjelent *Mária útnak indul* című színdarabrészletet nem szokás emlegetni Kádár művei között, pedig ebben a szintén lélektani indíttatású munkában példás a feszültségteremtő erő.²² Kádár első regényének²³ részben pozitív volt a fogadtatása, igaz, amikor megjelent, még nem születtek meg azok a jelentős erdélyi prózai művek, amik utóbb bekerültek a kánonba, s amikhez mérhették volna bírálói. Ennek lehetett döntő szerepe abban, hogy például Gulácsy Irén a regény „hajszálra pontos, szubtilis” lélektani megfigyeléseiről beszél,²⁴ Szerb Antal viszont értékei említése mellett is elég határozottan elparentálta a művet. Kádár pszichoanalitikus regényt akart írni, mondja ő, ami időszerű ugyan, de azért nem jelent újdonságot; a világirodalomban e típusnak már vannak klasszikus darabjai. „A baj az, hogy Kádár Imre számára a pszichoanalízis nem módszert jelent, hanem valami nagy újságot, amiről mindegyre beszélni kell. A regény kitűnően indul: Vági, az ideg orvos sürgőnyt kap, a sürgőnyt elfelejti felbontani, az elfelejtett sürgöny azonban tovább dolgozik benne, mígnem éjszaka aztán fejfájás és szorongási érzetek közt kirobban a tudatba. Ezzel azonban a pszichoanalitikus módszer véget is ér. A továbbiakban a pszichoanalízis csak annyi-

ban jelentkezik, hogy szerepel a regényben egy orvos, aki pszichoanalitikus, ezt több ízben hangsúlyozza, és hirdeti a pszichoanalízis fontosságát.

Ami azonban az analitikus módszer felderítésére vagy legalábbis akármilyen regényírói pszichológia magyarázgatásaira szorulna, az megmarad ősi és ügyetlen misztikájában: regényhős és regényhősnő végzetes szerelme. A hős egy zseniálisnak mondott férfiú, aki végig szeret egy zseniálisnak mondott hölgyet és viszont – mégsem lesznek egymáséi, holott ennek komoly akadályja nincsen, csak a kötet legvégén, amikor a hős, elég váratlanul, meghal.

Miért nem lesznek egymáséi? Mert ők a végzetes szerelmesek.²⁵

Kádár eredeti alkotásai, bár az erdélyi magyar irodalomban érvényes szemléletet iparkodott honosítani, s formai kísérletei sem voltak érdektelenek, nem kerül(het)tek be a kánonba, esetleg második regénye, *A fekete bárány*²⁶ lehet ismertebb, mert besorólódott az Erdélyi Szépművés Céh nagy példányszámúban, illetve utánnomásokban piacra kerülő jubileumi díszkiadásába. Olyasmit dolgozott föl benne, ami a korabeli erdélyi prózából többnyire hiányzik: az erkölcsi viviszekciót, méghozzá a nagyepikában szintén ritkán ábrázolt korabeli erdélyi városi, polgári milióbe helyezve, amelyből azért van kilátás, sőt kijárási vidékre is. Megtéréstörténet ez, ezúttal a hűtlenségből való gyógyulásé, egy férj megtisztulásáé hitvese áldott állapotának hónapjai alatt; olyan, kisebbségi környezetbe ágyazott magán-pszichoanalízis, amelynek hatástalanságát, a lélektani megalapozottságával és társadalmi háttérreljének adekvát voltával, vagy inkább a kettő egybesimulásával kapcsolatos kételyeket már a Kádárt egyébként kedvelő, a regényt pedig fontos témát választó érdemes kísérletnek tartó Tamási Áron is szóvá tette: „a család háborgó tava körül csak művirágok a virágok, a kapitalizmus, a szocializmus, a kereszténység, sőt néha a transzvilvanizmus is”, ráadásul az egész föltűnően konstruált: „Nem megrázó, nem tisztító, gyorsan vonuló cselekménye ellenére sem sodor, a csaló férjekre pedig, úgy érzem, semmi hatással nincsen.”²⁷ Némi szerepe lehetett viszont az erdélyi magyar epika külföldi népszerűsítésében: 1944-ben megjelent finnül.²⁸

Legígéretesebb, illetve -értékesebb eredeti könyve nyilvánvalóan az 1925-ös verseskötet, a *Bujdosó ének*, amely a kuruc világ motívumhálójába szövi bele Kádár emigránsélményének lelki dokumentumait; az olykor artistikus, archaikus, népi nyelvezetű, erdélyi természetet s hagyományt is idéző, (nem csupán a kuruc tematika folytán) Ady-hatásra is valló forma az októbrista világgépeknek, egy polgári radikális értelmiségi az erdélyi magyar közösségekben küzdelmek árán való otthonra találásának, így a korai transzvilvanizmus „forradalmi” ágának ad méltó keretet, ami az Erdélyi Szépművés Céh akkori ideológiai háttérétől, ahogy már utaltam rá, nem volt idegen. A kötet nyitódarabja a nemzetből kitagadott magyar zsidó – „Legyen tehát. Szép Erdély nem hazám, / nem is vagyok, ha úgy tetszik, magyar” – hitvallása az igazi(nak tartott) nemzetűségről – „elődöm nem volt pallosos család, / csak tollat árult, sajnos, nem hazát”²⁹ – és a társadalmi változásokat előkészítő szellemi tájékozódás szükségességéről. A *Bujdosó ének* nem egységes mű, visszafelé épülő kronologikus válogatás szerzőjük 1911 óta írt verseiből. A néhány szabadvers és makámaszerű szöveg az előképek közül a whitmani formát követi. Azt, hogy megjelenése idején (bármily idegen lehetett esetleg ez a nyelvezet az ókonzeratív irodalomértelmezők szemében) különleges helye lehetett a könyvnek a formálódó romániai magyar költészetben, jó példával szolgál Makkai Sándor, a püspök író elismerő értékelése: „Különös könyv, különös költészet. Soha nem lesz népszerű, nem is akar az lenni. Nagyon mélyen égő lángokat csak az intellektuális reflexió ragyogó jégablakán át enged szemlélni. De ezen a hideg, tiszta ablakon keresztül, sokszor bravúros verstechnika és gyémántkemény,

hideg, csillogó szálakból szőtt stílus bordázatába igazva, lent a mélyben, ezer mérföldnyire a felszíntől igazi, hatalmas lángjai égnek a szenvedésnek és a szeretetnek. Egyén élte át őket, de egyetemesen emberek, és a líra közvetlenül egyéni kiömlése helyett egyetemes igazságok filozófiai mezében dermednek felénk.”³⁰ A könyv három pillére az én olvasatomban az emigránskorszak ciklusa, a háborús években írott versek csoportja (a fronton születettekkel), s a zárórész – ezt a kiadványt főleg címfelsorolásokban szokták emlegetni, talán sohasem esik szó róla, hogy az utolsó ciklus balladáknak nevezett román népköltészeti alkotások fordítását tartalmazza.

Az első, 1926-os marosvécsi Helikon-találkozó határozatai már állást foglalnak a magyar–román, magyar–szász irodalmi kapcsolatépítés fontossága mellett és a színjátszás támogatása ügyében, s Kádár éppen ezeken a területeken alkotott utóbb maradandót, de az már e verseskötet megjelenése idején nyilvánvaló volt, hogy nemcsak román színdarabok fordításában jeleskedik, hanem a népköltészet átültetésében is fontos szerepet akar vállalni.

Tíz év alatt hat román színdarabot fordított magyarra, s a kolozsvári Magyar Színház mindegyiket be is mutatta: a sorozat (zárójelben a bemutató időpontjával): Victor Eftimiu: *Prometeus* (1921. szeptember 29.), I. L. Caragiale: *Az elveszett levél* (1922. november 23.), Ion Minulescu: *A szerelmes próbababa* (1926. január 17.), Octavian Goga: *Manole mester* (1930. december 30.), Ion Marin Sadoveanu: *A métely* (1931. december 2.), Valjean Vasilescu: *Nem zörög a haraszt...* (1924. január 10.).³¹ Ezek a színművek az utolsó – egy egyfelvonásos vígjáték – kivételével nyomtatásban meg is jelentek az *Erdélyi Helikon* gondozásában (a folyóirat a kiadást a Romániai Magyar Pen Club megbízásából végezte) Bánffy Miklós előszavával.³² A névsor impozáns, a darabok, bár a szerzők Caragiale kivételével éltek, többnyire már akkor klasszikusszámba mentek; a fordító öt eltérő szemléletet, formát és nyelvezetet szólaltatott meg sikeresen. (A Caragiale lefordíthatatlanságával kapcsolatos vitához nem tudok hozzászólni, de Kádár fordítása számomra élvezetes és kifejező.) Az említetteken kívül még egy dráma tolmácsolása fűződik a nevéhez: Emil Isac egyfelvonásosának magyar változatát az *Erdélyi Helikon* 1935-ös évfolyama közölte.³³ Bánffy Miklósnak a *Román drámaírók könyvtárához* írt előszavából tételesen kiderül, hogy e kötetek közvetlenül a Helikon programjának, a román kultúra és általa a nemzet megismerésének koncepcióját szolgálták, bár a kapcsolatépítés az új korszellem népszerűvé válásával a gróf szerint egyre nehezebb.³⁴ Az öt kötet inspirálta Tavasz Sándort a román–magyar kapcsolatok etikai alapjait átgondoló nevezetes tanulmánya megírására.³⁵

Jelentősebb recepciója és utóélete volt Kádár ballada- és románcfordításainak, amelyek 1932-ben jelentek meg önálló könyvként, szintén az *Erdélyi Helikon* – tehát nem az Erdélyi Szépmíves Céh – kiadásában.³⁶

*A havas balladái*³⁷ című fordításkötet előszavában Kádár elkötelezi magát az erdélyi géniusz léte mellett. Az előszóban nyilván a szellemtörténet egyik változata jegyében írja, hogy ami a közvélekedésben szerepel a magyarokról, románokról, szászokról, illetve amit egymásról gondolnak, a nemzeti géniuszról nem árul el semmit. „A románok nem tudják, hogy a magyar az a nemzet, amely a szabadság eszményének tisztelétét a turáni fennsík végtelen és korlátlan szemléletétől nyerte. Azóta is a magyar nemzet, minden megpróbáltatáson és múlt tévedésen keresztül, a szabadság eszményét vallja és képviseli a nemzetek eszményudatában.”³⁸ Ennek világirodalmi szintű képviselője Petőfi. Ami ennek ellentmondani látszik, „eleve is elmúlásra ítélt szappanbuborék”.³⁹ A népköltészetben és Eminescuban megnyilatkozó román szellem „a metafizikai realizmusnak egészen páratlan színezetét ragyogtatja”; „A véges világ csak eleven árnyéka benne a végtelennek, a szelleminek, s mégis tevé-

keny, természetes egységben él vele”.⁴⁰ A szász kultúra a német géniusz erdélyiséggel beoltott változata; „A szabadság magyar, a természetesség és nyugalom román, a belső rend és öntudatosság szász hangsúlyozásban elevenítik így az egyetemes kultúrát, s együttműködésük és összhangjuk kiapadhatatlan forrása: Erdély”.⁴¹

Ezt képviseli Kádár a második világháborúig, illetve a második bécsi döntésig, amennyire megállapíthatom, következetesen, jeles román tudósok, költők elismerését is kiváltva.⁴²

1940 őszén, azokban a napokban, amelyek Kolozsvár a magyar hadseregnek való átadását megelőzték, mint volt frontharcos a színház épületét védő őrség tagja; a második bécsi döntés kihirdetése óta háromszor rohamozták és rongálták meg az épületet román tömegek. Akkori naplójegyzetében sűrített (vagy abba nem sokkal később betoldott) egyik színházművészeti ars poeticája szerint⁴³ az „eszményi színház hivatása”-t a szórakoztatáson és a művészet öncélúságán túl „a sorsalakítás ihletett példázása”-ként fogta föl. Írásában, mely az *Erdélyi Helikon*nak a második bécsi döntéstől a magyar hadsereg megérkezéséig tartó napokról szóló írói reflexiókat közlő számában jelent meg,⁴⁴ tétélesen összefoglalja, hogyan tette szinte lehetetlenné a román kormányzat a magyar színjátszás szakszerű működését, de a román kultúra egyetemes jelentősége mellett itt is leteszi a garast, a korábban hirdetett alapelv szent marad: „El kell ismernünk, hogy a román szellemi élet képviselői között is akadtak olyanok, akik – miként mi – inkább a nemzeti műveltségek közötti nemes versengésnek szerették volna látni a kultúrharcot.”⁴⁵

Jellemző különben, mennyire fontosnak tartotta a színpadi „tisza magyar beszéd”-et; e naplójegyzet szerint egy ízben „rárípakodott” az egyik vezető színészre: „Az ég szerelmére, így hangsúlyozni Budapesten csak hiba, de itt nálunk nemzetárulás!”⁴⁶

A második világháború utáni szemléletbeli cezúra nyilván szorosan összefügg az 1940–1944 közötti, származásából következő hátrátétellel, megpróbáltatásokkal, utóbb az üldöztetéssel, halálveszedelemmel. Kádár a deportálást elkerülte, fia azonban koncentrációs táborban halt meg. 1949-ben a háború alatt őt segítő, lánya életét megmentő Járosi Andorra emlékezve már osztályharcos szempontok alapján mond etikai „ítéletet” arról az „erdélyi gondolat”-ról, amiért korábban ő maga is sorompóba szállt,⁴⁷ sőt a híveiről is: „A trianoni évtizedek alatt ő [Járosi] is a transszilván romanticizmus délibábos útjait járta velünk. Ebben a »kisebbségi harcban« valóban megvolt a szabadságharc *eleme*, hiszen a román kapitalizmus fegyvertárához hozzátartozott az osztályuralom elkendőzése sovíniszta jelszavakkal, a kisebbségi kultúrák üldözésével. Mi »a nemzetiségiek szabadságjogaiért« küzdöttünk, közben pedig elmulasztottuk észrevenni az elnyomás igazi gyökereit, treuga deit kötöttünk saját fasisztáinkkal, és magára hagytuk a legkegyetlenebbül gyötört magyar és román munkásosztályt. Ma már kétségtelen, hogy mi, »helikonisták« mindenestül a történelem ítélete alá kerültünk, és nincs még itt az ideje annak, hogy egy-két jó és igaz szolgálatunkat – főként a román és magyar nép kulturális közeledését célzó fáradozásunkat – tisztázzuk. A szociális forradalom ebben a vonatkozásban is többet végzett a felszabadulás óta eltelt pár év alatt, mint mi az egész trianoni korszakban.”⁴⁸

A dicsőített „szociális forradalom” ekkor már maga alá gyűrte azt a polgári világot, amelyből maga Kádár is származott, amit azelőtt képviselt, s amit a náciizmus az ő szeme láttára tört össze. Ekkor már rég lezajlottak a legnagyobb koncepciók perke, folyt a halálos ítéletek végrehajtása...

Nem érzek késztetést arra, hogy e tanulmányban a kétféle Kádár-képet: azt, amelyik a közbeszédben élt – s amellyel egybehangzó megjegyzéseket me-

moárokban is olvashatunk –, és azt, amely az író szövegei alapján megrajzolható, egymásra vetítsem. Az előbbiből arra következtethetünk, hogy többen úgy látták, a profizmusig fejlesztett simulékonyság jellemezte, meglehetősen ambiciózus volt; akarta és tudta érvényesíteni személyes érdekeit. Talán az a feltételezés sem megy istenkísértésszámba, hogy húga, Kádár Ilona, mindközönségesen „Suli” révén, aki Kovács Lászlónak, az Erdélyi Szépművés Céh lektorának felesége és a Céh mindenes adminisztrátora volt, lehetett befolyása arra, hogy melyik író milyen pozícióba kerül a kiadó terveinek összeállításánál; ennek a vállalat és az írók bizonyos csoportjai közötti vitában akár volt is következménye. Óhatatlanul kapott színházvezetői tevékenységét érő bírálatokat is. A látszat mindenestre az, hogy inkább a hősei őrlődtek erkölcsi kérdéseken, ő maga kevésbé. Kemény János feleségének a helikoni találkozóról szóló emlékezéseiben viszont úgy szerepel, mint aki „sok tréfa és szellemeskedés közepette” ugrik be figarónak, amikor kiderül, hogy a vendéglátók nem gondoskodtak borbélyról. Augusta Paton, aki akkor még nem beszélt jól magyarul, ha időt tudott szakítani rá, szívesen sétált vele, mert az ő beszédét értette – bár amit magyarázott „az akkori gnosztikus vallásáról”, azt kevésbé. „A bibliát szinte kívülről ismerte, amit érdekes anakronizmusnak tartottam. Bosszantott, hogy mind csak a lábára nézve beszél, és egyszer sem emelte a szép kék szemét az égbe, ahol mondtam én, inkább a szép felhőkben és a gyönyörű természetben kell keresni Istent.”⁴⁹

1941-ben Kádár, bár eredetileg csak azt hitte, kibújhat a zsidótörvények hatálya alól, ha *kitér*, megkeresztelkedik; végül fiával együtt református lesz, s az evangelizáció hatása alatt *megettér*. Tépelődő, út-igazság-életkereső volt, mint *A fekete bárány* hőse, Dömötör Mihály, de évtizedekig nem tudott dönteni. „Pedig kora ifjúságomtól kezdve folyton megtapasztaltam, különösen a világháborúban, a fronton, hogy Isten egészen reménytelen helyzetekből is ki akar és ki tud engem szabadítani, mert Ő nem kívánja vesztemet, nyilván más terve van velem. Nyeregtekámban állandóan ott volt a Biblia, olvastam is néha, de mégis mindent akartam inkább, mint a Testamentum Úr Istenét”.⁵⁰ 1946-os füzetében írja, hogy eredetileg „hitvány emberi megfontolások alapján” akart áttérni, gyermekei iskoláztatásának biztosítása és „előkelő” állásának megmentése végett, „Isten azonban azt akarta, hogy egy hívő lelkipásztor imádsága és bizonyosságtétele Jézus Krisztus büntörölő vérének erejéről rádöbentsen hiábavaló, elveszett életemre, s odakényszerítsen Annak a lábai elé, aki helyettem szenvedett halált és kárhozatot a kereszten”.⁵¹ Azaz „bűnös” természeténél fogva vonzotta igéjéhez Isten, hogy kegyelmében részesítse. Vannak a korábbi időszakból keresztény forrásszöveg-fordításai, világképéhez akkor többek között a misztikus, halála után eretneknek minősített Eckhart mester állhatott közel.⁵² Az *Erdélyi Helikonnak* ugyanebben az évfolyamában Angelus Silesius-fordítása is megjelent.⁵³ Amikor az egyistenhitet valló és Egyiptomban bevezető Ehnaton fáraónak a naphimnuszát saját fordításában és bevezetőjével közli, a lap utal rá, hogy a publikáció részlet a szerző *Mózes* című, készülő munkájából,⁵⁴ aminek hasonló lehet a tárgya (de nem jelent meg).

Amikor – évtizedekkel ezelőtt – fölfedeztem az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában Kádár *Érdékből tértem át* című munkáját, tekintettel arra, hogy az 1945 utáni, 1948-tól a kommunista diktatúrát szolgáló magyarországi református egyházvezetés egyik tagjáról van szó, némi kaján kárörömmel vettem rá magam a füzetre.⁵⁵ A szöveg azonban nem önelleplezés, kiindulópontja az, hogy aki jóllehet élete védelmében, úgymond önző személyes érdekből keresztelkedett ki a vézskorszakban, életben maradását tekintse a Kegyelem jelének, és mélyítse el hitét. Megszólítja azokat a régi reformátusokat is, akik nehezményeznék a zsidók (esetleg tömeges?) áttérését. Megoldás-

ként, a helyzet kulcsaként a gibeoniták történetét idézi föl, akik értelmezésében Jerikó ostroma után színleg csatlakoznak a zsidókhöz, aztán integrálódnak a közösségbe. Hogy ez a példa meggyőző-e, döntse el mindenki magának. A gibeoniták sorsa ugyanis örök szolgaság lesz: „Azon a napon Józsué elrendelte, hogy a közösségnek, valamint az Úr oltárának a favágói és vízfordói legyenek azon a helyen, amelyet majd kiválaszt az Úr. Így van ez ma is.”⁵⁶ Kétféle, hogy az effajta alávetett, másodrendű szerep vonzó lehetett volna az áttérteknek, s hogy megfelelt volna az evangelizáció szellemének. Ráadásul e logika alapján azoknak a funkciók a vállalása sem igazolható, amelyeket Kádár az egyház vezetésében időről időre betöltött: az Egyetemes Konvent sajtóosztályának vezetője, teológiai tanár, a *Theologiai Szemle* főszerkesztője, a Felekezettudományi Intézet vezetője, a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka, azaz világi vezetője volt. Szerzett némi hatáskört a diktatúra világi működtetői sorában is; a világhálón a nevére megjelenő első találat arról is tudósít, hogy 1958-ban (tehát a megtorlások, kivégzések idején) a fővárosi tanács tagja lett.⁵⁷

A magyarországi református közvéleményben Kádár emléke már nem él, aki még tud róla (és nem együtt szolgálta vele a rendszert), szerepét sötétnek látja. Teológiai szakíróknak kellene földolgoznia Kádár tevékenységének e szakaszát,⁵⁸ itt most elég talán, ha megemlítem két nyomtatásban megjelent munkáját. Egy reprezentatív kiadványban már 1950-ben szentesíti az egyház történetében a kommunista diktatúra nyomán bekövetkezett fordulatot.⁵⁹ Ugyanabban az évben a keresztyén egységfront eszméjét kárhóztatja egy másik kiadványban, azt hirdetve, hogy az nem több „a vallásszabadság tetszetős jelszavával” manipuláló római egyház machinációjánál, „antibolsevista és szovjetellens” harcában használt fegyverénél; különben a katolicizmus a protestánsokat ott, ahol kisebbségben vannak, üldözi. A magyar reformátusságnak nem az a feladata, hogy támogassa a „hamis felekezeti békét”, hanem az evangelizáció.⁶⁰

Legismertebb idevágó munkája a református egyház két világháború közötti működését és az 1956-os forradalmat elítélő, megbélyegző, a Kádár János-féle ideológiát (minthogy magyarul, németül és angolul is megjelent) külföldön is népszerűsítő, reprezentatívnak szánt propagandakiadvány.⁶¹ Az, hogy az egyház nem nélkülözheti a jogos kritikát, vitathatatlan. Azt nem hinném, hogy a szovjet megszállást és következményeit, a kommunista diktatúrát teológiailag méltányos volna „a történelem ítéleté”-nek tekinteni, mint ahogy ebben a könyvben áll. Kádár ekkor már azt vallotta, hogy Magyarországon 1919 után „csak a proletárdiktatúra vagy a fasiszta diktatúra között lehet választani!”⁶² Egyébként olyan területeken fejtette ki hatását, amelyek közvetlenül a politikai rendőrség, illetve a titkosszolgálatok hatáskörébe tartoztak: ilyen a külügy és a sajtó. Az egyház lelkészi és világi vezetőit a diktatúra a zsinat-presbiteri elv működésének megfojtásával, erőszakkal iktatta be tisztségükbe,⁶³ őt pedig alighanem joggal tekintették az „egyházkormányzó klikk”, az egyházkormányzat „vezető triumvirátusa”⁶⁴ tagjának, amiért is az 1956-os forradalom alatt szívesen fogadták el az ő (ideiglenesnek bizonyuló) lemondását is.⁶⁵

Bizonyára enyhít a dolgon, hogy van olyan forrásunk, amelyből arra következtethetünk, Kádár nem volt bosszúálló vagy kegyetlen. Az 1956 utáni és miatti internálásából szabadult Németh Géza lelkésznek, miután véletlenül találkozott a teológián, ő segített abban, hogy gyülekezetbe kerülhessen, majd hogy publikálhasson a *Theologiai Szemlé*ben, ráadásul nem kért tőle ellenszolgáltatást.⁶⁶ Mégsem túlzás az, még ha alapja a vezetéknevek azonossága is, amit éppen Németh Géza fia, a politikus Németh Zsolt mondott egy, a református egyház 1945 utáni történetéről szóló konferencián: az egyháztagságot a

■ JEGYZETEK

1. Két évig felderítőtisztként szolgált, négyszer tüntették ki vitézségi éremmel. Kádár Imre: *Búcsú a kisebbségi színházról. Naplójegyzet 1940. szeptember 10-ének éjszakájáról.* Erdélyi Helikon 1940. 678.
2. A *Bujdosó ének* (Erdélyi Szépmíves Céh, Kvár, 1925, illusztrálta Kós Károly) című verseskötete több darabjának – *Szent a hús* (108.), *Jó gép a testünk, szállunk* (110.), *Tűzszlopok* (112.), *Ünnepnapok* (113.), *Jó majd a titán* (114.) keltezési helye és ideje Ojtoz, a szoros vagy környéke, 1916–1917. Lásd továbbá: Szentimrei Jenő: *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról.* Igaz Szó 1957. 7. 56.
3. Finta István: *Itt hagyott minket Kádár Imre.* Reformátusok Lapja 1972. 49. [1.]
4. Tagságának Csécsy Imre hagyatékából közölt listájában Kádár nevével az szerepel, hogy joghallgató, Budapesten a Szentkirályi u. 47. szám alatt lakik, vidéki címe: Komárom, Izsák u. 18. A *Galilei kör névsora 1912-ből.* Közli Varga F. János. Történelmi Szemle 1976. 1–2. 220.
5. Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör (1908–1919) története.* [Közreadja a Politikatörténeti Intézet.] Napvilág Kiadó, [Bp.], 2017, 253., 255.
6. Csunderlik Péter: *A Galilei Kör közgyűlési és választmányi üléseinek jegyzőkönyvei (1915–1917).* [Forrásközlés.] Múltunk 2022. 1. online melléklet, 76. http://real.mtak.hu/145681/1/249_M%C3%BAltunk%202022%20els%C5%91%20sz%C3%A1m%20%20logo.pdf (Utolsó letöltés: 2022. október 15.)
7. Kádár Imre: *Piave.* Napkelet 1921. 16. 905–908.
8. A *Helikon pöre az Erdélyi Tudósítóval. Kádár Imre sajtópört indított az Erdélyi Tudósító ellen, mely három csoportba osztja az erdélyi írókat.* Az Ellenőr 1927. 15. számában megjelent cikket újraközlő: Sas Péter: *Magyar Erőtér. Az Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadó és az Erdélyi Helikon története.* Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Balatonfőkajár, 2020. 458–461.
9. Szerintem itt nem peröntő, amit Szentimrei ír Kádárról egy gyanús korszakban: „Tizenhárom próbás kommunistaként jött hozzánk Budapestre. Maga dicsekedte el, hogy Pogány katonai népbiztos szárnységéje volt a tiszai harcoknál.” Szentimrei Jenő: *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról.* I. m. 55. Egestas arte s docet. S akár igaz tényszerűen az, amit ezek szerint Kádár a saját 1919-es szerepéről mond(hat)ott, akár nem, tény, hogy fiatal tisztként például Horthy sok későbbi tábornoka is részt vett a Vörös Hadsereg honvédő harcaiban, de senkinek nem jutott eszébe, hogy kommunistáknak minősítse őket. Pogányról lásd lennebb.
10. Emil Isachoz, Wien, 1921. VI. 3. In: *Jászi Oszkár válogatott levelei.* A kötetet összeállította, jegyzetekkel ellátta Litván György, Varga F. János. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1990. 260.; Károlyi Mihályhoz, New York, 1923. XII. 11. Uo. 287.
11. Kádár Imre: *Magyar múlt és jövő. Jászi új könyvének margójára.* Napkelet 1921. 11. 690–692.
12. „Ma már nem vevődik úgy észre, amit mi beavatottak abban az időben annyira látunk: a lapnak *szervi* hibája, hogy négy szerkesztője akaratlanul is négyfelé húzta. Mi, szerkesztők az írói szabadság erkölcsi követelményeiben tökéletesen egyetértettünk, de a folyóirat hangszereleése külön-külön nem elégített ki bennünket, mert végül is voltak közöttünk eszmei különbözőségek, amelyek később fájdalmasan ki is ütökötek.” Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.* [Kolozsvár, 1941], 42. Ugyanerről lásd Szentimrei hivatkozott írását.
13. Kádár Imre: *A harmadik út.* Napkelet 1920. 2. 65. A korabeli idézeteket a ma érvényes helyesírásnak és központozásnak megfelelő formában közlöm, a stíluselemek megtartásával – F. T. G.
14. Kádár Imre: *A népbiztos premierje.* In: *Az Erdélyi Helikon íróinak anthológiája 1924–1934.* Szerk.: Kovács László. Erdélyi Szépmíves Céh, Kvár, [1934?] (Az Erdélyi Szépmíves Céh 10 éves jubileumára kiadott díszkiadás), 73–90.
15. Fenyő Miksa: Pogány József: Napóleon. (Dráma három felvonásban.) Nyugat, 1919. I. [774]–776.
16. Kádár Imre: *Kós útja a politika fölé.* Erdélyi Helikon 1933. 719.
17. Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma.* I. m. 70. Ezt Kós Károlynak az a későbbi megjegyzése is hihetővé teszi, mely szerint a Céh második sorozatát is „kézirathiany miatt” csak féléves csúszással tudták lezárni. *A harmadik helikoni találkozó jegyzőkönyve.* In: *A He-*

- likon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944)*. Közzéteszi Marosi Ildikó. Kriterion, Buk., 1979. I. 136.
18. Kádár Imre: *Az idegen katona. Játék és pszichoanalízis 1 felvonásban*. Lapkiadó Rt., Kvár, 1922. 45. 3. Uő: *A százegyedik. Dráma*. Lapkiadó R. t., Cluj-Kvár, 1922, 39. Az elősőt újraközölte Mózes Huba a *Napkelet* anyagából összeállított, a folyóirat repertóriumával is ellátott könyvében: *Napkelet 1920–1922. Antológia*. Válogatta, az előszót írta és a függelékét összeállította Mózes Huba. Kriterion, Kvár, 2004, 186–200.
19. Kötő József: *Fejezetek a romániai magyar dráma történetéből. Kismonográfia*. Dacia, Kvár, 1976. 8.
20. I. m. 11.
21. Kádár Imre: *Éhségstrájk. Öt párbeszéd*. Erdélyi Helikon 1929. 616–622.
22. Kádár Imre: *Mária útnak indul. Drámarészlet*. In: *Erdélyi Helikon antológiája 1927*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kvár 1927. I. 145–160. A közlemény a darab első felvonását (illetve az első két képet) tartalmazza.
23. Kádár Imre: *Nászrepülés. Regény*. Háromszínű linóleummetszeteit készítette Kós Károly. Erdélyi Szépmíves Céh, Kvár, 1927. 188. 4.
24. P. Gulácsy Irén: *Nászrepülés. Kádár Imre regénye. Megjelent a Szépmíves Céh kiadásában. Kolozsvár, 1927*. Könyvbarátok Lapja 1928. 2. 153–154.
25. Szerb Antal: *Kádár Imre: Nászrepülés*. *Napkelet* X. köt. 1927. június–december, 8. 736.
26. Első megjelenése: Kádár Imre: *A fekete bárány. Regény*. Illusztrálta Demian Tassy. Erdélyi Szépmíves Céh, Kvár, 1930. I–II.
27. Tamási Áron: *A fekete bárány. Kádár Imre regénye*. A legegyszerűbben elérhető, a korábbi megjelenések föltüntetésével: <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/TAMASI/tamasi00006/tamasi00032/tamasi00032.html>
28. Imre Kádár: *Musta karitsa. Romaani*. Suomentaneet: Aino ja Aladár Szabó. K. J. Gummerus osakeyhtiö, Jyväskylä, 1944.
29. Mindkét idézet a *Bujdosó ének* című verséből való, i. m. 8.
30. Makkai Sándor: *Bujdosó ének. Kádár Imre verskötetje*. Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadása. In: uő: *Aratás. Előadások – Ecclesia militans – Beszéd – Feltámadunk – Művészet és irodalom*. Kultúra Könyvkereskedés kiadása, Luënenec-Losonc, 1926. 231–232.
31. A dátumokért nem kellett végigböngészniem a kolozsvári napilapokat, *A havas balladái* végén tételesen szerepelnek Kádár addig könyv alakban megjelent művei, valamint a drámafordítások a bemutató dátumával. A Minulescu-darab címe *A szerelmes próbábábuként* van föltüntetve.
32. Az öt könyvecske *Román drámaírók könyvtára* közös címmel jelent meg, a kiadás helyének és évének megjelölése nélkül, az előszó megírásának a szövegből kikövetkeztető éve 1934.
33. *A fiatal apáca. Emil Isac dramolettje egy felvonásban*. Fordította: Kádár Imre. Erdélyi Helikon 1935. 439–448.
34. Eredetileg abban a kötetben volt olvasható, amely *Az elveszett levél* fordítását tartalmazta. Újabbán lásd: Bánffy Miklós: *Előszó a román drámaírók könyvtára c. sorozathoz*. In: Bánffy Miklós: *Emlékezések – Irodalmi és művészeti írások*. Sajtó alá rendezte: Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó, Kvár 2012. 406–407.
35. Tavaszy Sándor: *Etikai szempontok a románság és magyarság viszonyának megítéléséhez*. Erdélyi Helikon 1934. 661–668. „Hogy bizonyos konkrétumhoz fűzzem további tiszta elvi fejtegetéseimet, be kell vallanom, hogy az itt tárgyalt kérdéshez nem valamely politikai indok folytán jutottam, hanem ama tény útján, hogy mostanában került a kezembe az az ötkötetes fordítás, amely öt kiváló román író művét tartalmazza. [...] Mind az ötöt Kádár Imre fordította magyarrá szépen, ékesen, folyékonyan. Nem az én dolgom a művek és a fordítás irodalmi-esztétikai becslése, ellenben az én dolgom – belső kötelezés folytán – azok jelentőségének a hangsúlyozása.” Uo. 663. „És hogy visszatérjünk ahhoz a konkrétumhoz, ahonnan kiindultunk, íme, ezek a megfontolások készítettek arra, hogy a Magyar Pen-Club és az *Erdélyi Helikon* által kiadott magyar fordításokat igen jelentős kezdeményezésnek mondjam. Egyenesen morális tettek, amely őszinte elismerést érdemel mindenki részéről, aki az európai kultúra ügyét szívében hordozza!” Uo. 666.
36. Egyik utalásából arra következtetek, hogy Kádár nemcsak Erdélyben tanult románul. 1932-ben játszódo, de a második bécsi döntés után megjelent történetében, amelyben egy betört vonatblak megfizetésére kötelezik őt és két helikonista írórtársát (indokolatlanul), ezt olvashatjuk: „Egymásra néztünk. Társaim hallgattak, részben a bölcsesség miatt, részben románnyelv-tudás híján. A hiúság ördöge működni kezdett bennem, s béke-

beli, keleti akadémián szerzett s balladafordításokon csiszolt tudományomat elővéve [az én kiemelésem – F. T. G.] ékes irodalmi nyelven magyarázni kezdtem az esetet.” Kádár Imre: *A betört ablak*. Erdélyi Helikon 1941. 129. Ez a történet az úgynevezett balkanizmus egyik iskolapéldáját meséli el, anélkül persze, hogy a román nemzetet marasztalná el. A legmeglepőbb benne az, hogy az egyik állítólag románul nem tudó útitársában („országzerte ismert arisztokrata nagyúr”, uo. 130.) Bánffy Miklóst vagyunk kénytelenek fölismerni. Zágoni Istvánnak 1921-ben egyébként az volt a meggyőződése, hogy Kádár „románra nem tud még levelet sem fordítani”. Zágoni István Benedek Eleknek. Kolozsvár, [1]921. nov. 13-án. In: *Benedek Elek irodalmi levelezése 1921–1929*. IV (pótkötet.) Közzéteszi Szabó Zsolt. Kriterion, Kvár, 2002. 28. Ez utóbbi dokumentumra Szabó Zsolt hívta föl a figyelmemet, köszönet érte.

37. *A havas balladái. Román népballadák, dalok és románcok*. Az eredeti versmértékben fordította Kádár Imre. A címlapot és az illusztrációkat rajzolta Demian Tassy. Az Erdélyi Helikon kiadása, 1932.

38. Kádár Imre: *A havas balladái*. In: uo. [előszó], 8.

39. Uo.

40. Uo. 9.

41. Uo.

42. Ioan Bianu, Nicolae Iorga, Lucian Blaga a balladafordító Kádárt méltató passzusait lásd: Chereji Peris Teréz: *Portrétvázlat egy elfeledett színházi emberről. Dr. Kádár Imréről*. Tekintet 2007. 3. 54–59. Goga is hálás volt a *Manole mester* lefordításáért, illetve viszontszolgáltatást tett neki a kolozsvári színikör megmentésének ügyében (1935-ben a bérleti szerződés lejárt, s az épületet a román opera akarta megszerezni). Kádár Imre: *Naplójegyzet 1940. szeptember 10-ének éjszakájáról*. I. m. 677. Meglepetésemre Kádárnak 1957-ből is maradt fenn román fordítása: Eugen Jebeleanu 1957 elején Budapesten írt, *A költőnek* című (politikai) verséé. Igaz Szó 1957. 2. 163.

43. Lásd még ugyanarról ugyanabban az évben: Kádár Imre: *A rendező hivatása. Emlékezés egy salzburgi éjszakára*. Erdélyi Helikon 1940. 393–401.

44. Kádár Imre: *Búcsú a kisebbségi színházról. Naplójegyzet 1940. szeptember 10-ének éjszakájáról*. Erdélyi Helikon 1940. 667–679. Az írásban közli a színházat működtető Thália Rt. az ő színházigazgatói időszaka alatti működésének adatait. Az utolsó békeévben, az 1938/39-es évadban eszerint Kolozsváron és vidéken 599 előadást tartottak 233.000 fizető nézővel. Uo. 673.

45. I. m. 669.

46. I. m. 674.

47. Lásd például: Kádár Imre: *Az erdélyi gondolat és ellenfelei*. Erdélyi Helikon 1929. 161–165. Az ellenfelek széles frontjában akkor még számontartotta a „szélsőbali álprogresszió”-t és a „jobboldali álnacionalizmus”-t.

48. Kádár Imre: *Veszélyes percek embere. Járosi Andor útja*. Lelkipásztor 1949. december (Járosi Andor-emlékszám), 469–470.

49. Kemény Augusztia: *Jönnek velem az emlékek*. In: Marosi Ildikó: *Kis|Helikon|könyv. Versailles-i repkény*. Pallas- Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2004. 197., 201.

50. Kádár Imre: *A tudomány jégmezőiről Krisztus keresztyéhez*. „Ahogy Isten megszólított.” *Bizonyságtétel*. Református Gyülekezeti Evangélicizáció Barátai Társasága, Nyíregyháza, 1942. 3.

51. Kádár Imre: *Érdekből tértem át*. Jó pásztor, Budapest, 1946. 12.

52. Lásd Kádár bevezetővel ellátott fordítását: Meister Eckehart: *Mária és Mártha*. Erdélyi Helikon 1929. 429–435. Újraközölve: Eckhart Mester: *A nemes ember keresztyénysége. Öt prédikáció*. Camelot Kiadó, Bp., 1997. 7–19.

53. Angelus Silesius: *A szellem pásztoraljai*. Fordította: Kádár Imre. Erdélyi Helikon 1929. 338–342.

54. Kádár Imre: *Echnaton faraó naphimnusa*. Erdélyi Helikon 1937. 261–266.

55. Kádár Imre: *Érdekből tértem át*. I. m.

56. Vö. Józsué, 9, 27.

57. Kádár Imre (író). [\(https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1d%C3%A1r_Imre_\(%C3%ADr%C3%B3\)\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1d%C3%A1r_Imre_(%C3%ADr%C3%B3)) (Utolsó letöltés: 2022. október 19.)

58. A korabeli református teológiáról és az egyház szerepéről – Kádár említésével, de szerepének taglalása nélkül – lásd: Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Teológiai doktori értekezés. Ethnica, Debrecen, 1995. 197.

59. Kádár Imre: *A református egyház öt éves útja a sajtó tükrében. Az egyházi sajtótól – az egyház sajtójáig.* In: *A magyar protestantizmus öt éve 1945–1950.* Szerkesztették munkaközösségben: Fekete Sándor, Finta István, Kádár Imre. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, [Budapest 1950], 14–28. Ebben az írásban, mely a református sajtó centralizálásának magasztalásával kezdődik, már az 1945. végi események kapcsán „az egyházi ébredés” hívei mellett nyilatkozik meg Kádár, akik „a polgári társadalom” „felbomlásában és a szocializmus kialakulásában egyszerre látják Isten igazságos ítéletét és megújuló kegyelmét”. I. m. 18.
60. Kádár Imre: III. Az egyház helyzete a világban. In: *Az Ige egyházának szolgálata a világban.* Írták: Pákozdy László [Márton], Farkas József és Kádár Imre. [Az] Országos Református Missziói Munkaközösség megbízásából kiadja A Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, [Bp., 1950], 27–28.
61. Kádár Imre: *Egyház az idők viharaiban. A magyarországi református egyház a két világháború, a forradalmak és ellenforradalmak idején.* Bibliotheca Kiadó, Bp., 1957. 260. 62. Uo. 231.
63. Az egyik hivatalos nekrológ ezzel szemben ezt mondja: „Példás élete, egyháza szerepette, a magyar szocialista társadalom iránt tanúsított szilárd hűsége – a folyóiratban, a Felekezettudományi Intézetben, az egyházkerületi főgondnokságban (egyre táguló körökben sorolhatnánk fel szolgálatait) – mindannyiunkat elkötelező örökségül maradt ránk. Hálát adunk Istennek Kádár Imre életéért...” Theologiai Szemle 1972. 11–12. 321. Temetésén (ahol jelen volt mind a négy magyarországi református püspök és az egyházak közben tartására rendszeresített Egyházügyi Hivatal elnöke is) a zsinat lelkészi elnöke, Bartha Tibor püspök a kontextusból kiolvashatóan pozitívumként utal Kádár galileista múltjára. A Galilei Kör valóban nem ördögtől való, ám vállaltan szabadgondolkodó és ateista szerveződés volt, így egyházfői méltatása legalábbis szokatlan. *Kádár Imre dunántúli főgondnok temetése.* Reformátusok Lapja 1972. 50. 3.
64. Bereczky Albert, Péter János, Kádár Imre
65. Gombos Gyula: *Szűk esztendő. A magyar kálvinizmus válsága.* In: uő: *A történelem balján. Szűk esztendő – Húsz év után – Huszonegy év után – Igazmondók.* Püski, Bp., 1992. 87., 95.
66. *Ötven éves lettem... Ugró Miklós beszélgetése Németh Gézával.* In: *Miért fontos... az egyházi jövőkép? Németh Géza a református megújulásért.* Kiadja az Erdélyi Gyülekezet a Méry Ratio Kiadó gondozásában, Budapest 2013, 140–141. p.

